

MR magazine

ACTUEEL MAGAZINE VOOR DE MEDEZEGGENSCHAPSRAAD

7

JAARGANG 40 | NOVEMBER 2024

PESTEN IN HET ONDERWIJS > 4

MR-LID > 12

ACADEMISCHE LERAREN > 16

AI IN HET ONDERWIJS > 20

Wolters Kluwer

NP/MRMAGAZ-MI24007

Antipestprogramma's en de eerste antipestkliniek van Nederland

PESTEN IN HET ONDERWIJS

Pesten is een vorm van agressie waarbij geprobeerd wordt om iemand steeds pijn te doen. Pesten komt op scholen het meest voor in groepen waar een negatieve of onveilige sfeer heerst en waar kinderen elkaar minder goed kennen en vertrouwen. Iedere school in het primair en voortgezet onderwijs dient beleid te voeren gericht op het voorkomen, aanpakken en tegengaan van pesten. Kwalitatief goede antipestprogramma's zijn voor de meerderheid van de pestslachtoffers effectief. Maar voor een kleine groep slachtoffers pakt zo'n antipestprogramma averechts uit. Er is maatwerk nodig om pesten in het onderwijs voor alle leerlingen te stoppen. Een antipestkliniek biedt mogelijkheden voor specialistische hulp buiten de onderwijssetting. Frederik Smit

Veelkoppig monster

Ron Scholte, hoogleraar orthopedagogiek aan de Radboud Universiteit Nijmegen en opleidingsdirecteur pedagogische wetenschappen en onderwijswetenschappen, bevestigt dat pesten een veelkoppig monster is dat lastig te bestrijden is. Scholte: 'Pesten kwam in 2012 na een aantal tragische zelfmoorden van leerlingen bovenaan de politieke en maatschappelijke agenda te staan. Straatssers en de Samenleving met de Kinderen van de Samenleving (Samenleving met de Kinderen) kwamen daarom met een plan van aanpak. Scholte:

mensenvinden hun anti-pestaanpak en er kwam niet aandacht voor de effectiviteit van antipestmethoden.' Hoe is de stand van zaken nu? Scholte: 'Uit onderzoek blijkt dat in elke klas toch wel zo'n twee van de 25-28 leerlingen worden gepest.'

Waarom is pesten lastig aan te pakken?

Scholte: 'Pesten voltrekt zich deels buiten het zicht van de leerkrachten. Maar ook als het in de klas plaatsvindt, is het lastig waar te nemen. Daardoor onderschatten ze hoeveel er daadwerkelijk gepest wordt in hun klas. Ze zien niet altijd het verschil tussen pesten (machtsongelijkheid, iemand kwetsen, belachelijk maken, bespotten, beschadigen) en ruzie maken (weer samen door één deur kunnen als de onenigheid is uitgepraat). Soms vinden leerkrachten dat pesten erbij hoort: daar word je sterk van.' Wat zijn succesfactoren om het pesten te kunnen aanpakken? Scholte: 'Monitoring van de mate waarin kinderen zelf ervaren dat zij en hun klasgenoten gepest worden, is essentieel, om een passende aanpak te kiezen en om systematisch te kunnen

'Uit onderzoek blijkt dat in elke klas toch wel zo'n twee van de 25-28 leerlingen worden gepest'

nagaan of een gekozen aanpak daadwerkelijk tot vermindering van pesten leidt. Onderzoek laat zien dat je pesten het best kunt aanpakken als een groepsprobleem. De zogenoemde 'omstanders', kinderen die in de buurt zijn als er gepest wordt, zijn een essentieel onderdeel van pestgedrag: de pester heeft een podium nodig. Versterkers moedigen het pesten aan. Assistenten pesten mee. En buitenstaanders laten het gebeuren. Voor pestslachtoffers is het vaak pijnlijk dat de omstanders doorgaans niets doen. Zonder verdedigers die het voor hem opnemen maakt het slachtoffer geen kans.'

Wat dient een leerkracht te doen bij pestgedrag? Scholte: 'De leerkracht zou moeten helpen om de passiviteit van buitenstaanders te doorbreken. Straffen

achteraf is een doekje voor het bloeden.' Wat is de rol van ouders? Scholte: 'Een kind dat gepest wordt heeft steun nodig. Het is belangrijk dat ouders samen met het kind naar school gaan om er over te praten als het wordt gepest. En ouders van pesters zijn vaak onwetend dat hun kind op school een pestkop is; de ander lokte het uit, vroeg erom om gepest te worden.' Wat zijn effectieve antipestprogramma's? Scholte: 'Er zijn een aantal schoolbrede programma's als PRIMA (gebaseerd op een Noors programma) en KiVa (een van oorsprong Fins programma) die binnen een schooljaar het pesten aanzienlijk kunnen verminderen. De opleidingen voor leerkrachten en leraren besteden helaas nauwelijks aandacht aan pesten.'

Positieve groepsnorm in de klas

Minne Fekkes, bijzonder hoogleraar sociale vaardigheden en weerbaarheid verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en onderzoeksinstituut TNO: 'Ik ben het eens met Scholte dat de benadering van pesten als een groepsproces goede aanknopingspunten biedt voor interventies tegen pesten.' Wat is de kern van de door u ontwikkelde PRIMA-aanpak om een pro-sociaal en veilig schoolklimaat te ontwikkelen waar geen ruimte is voor pestgedrag? Fekkes: 'De PRIMA-aanpak is gebaseerd op een succesvol antipestprogramma van de Zweeds-Noorse psycholoog Dan Olweus (1993) en (recentere) wetenschappelijke inzichten hoe pesten effectief aan te pakken. Met PRIMA werken leerkrachten aan een gezonde en positieve groepsnorm in de klas, leren de kinderen wat zij kunnen doen als zij zien dat er gepest wordt en gaan ze aan de slag met sociale vaardigheden. Daarnaast wordt het hele team geschoold in hoe pes-

Minne Fekkes

ten te signaleren, te voorkomen en aan te pakken met een schoolbrede lessenserie voor alle groepen, een monitor voor groep 5 tot en met 8, een e-learning voor alle teamleden en handelingsadviezen om pesten in de klas te voorkomen en aan te pakken.' Kunt u een paar voorbeelden geven? Fekkes: 'Grijp onmiddellijk in als je pesten signaleert, zet stapsgewijs een anti-pestbeleid op en monitor de mate waarin kinderen zelf ervaren dat pestgedrag speelt in de klas.'

Utopie

Ans van der Borst-Nijenhuis, adviseur preventie en gezondheid bij GGD West-Brabant en PRIMA-trainer: 'Ik ben het helemaal eens met Fekkes dat het belangrijk is om de vinger aan de pols houden of er pestgedrag speelt in de klas om te voorkomen dat het langdurig en structureel gebeurt. Ik vind het zelf heel prettig om met de erkende PRIMA-aanpak te werken, omdat ik daarmee goed kan aansluiten bij de wensen van de scholen om het pesten te stoppen en resultaten boek. Ik merk wel dat door de grote werkdruk in het onderwijs het voor leerkrachten een uitdaging is om alle lessen van een antipestprogramma te behandelen en structureel informatie te verzamelen of alle kinderen het wel naar hun zin hebben.' Is pesten helemaal uit te bannen in het onderwijs? Van der Borst-Nijenhuis: 'Nee, dat zou een utopie zijn. Maar het is belangrijk om als leerkracht kinderen

Ans van der Borst-Nijenhuis

serius te nemen als ze vertellen dat ze gepest worden en in te grijpen, want pesten stopt niet vanzelf. Leerkrachten kunnen op de website van het Nederlands Jeugdinstituut (Nji) erkende anti-pestprogramma's vinden.'

Maatwerk

René Veenstra is hoogleraar sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en doet onderzoek naar de ontwikkeling van prosociaal en antisociaal gedrag, vriendschapsrelaties, pesten en sociale netwerken: 'Scholen bepalen zelf hun antipestaanpak en de Onderwijsinspectie stelt er geen inhoudelijke eisen aan. Een onafhankelijke erkenningscommissie heeft de databank met antipestprogramma's van het Nji beoordeeld en 'Michelinsterren' gegeven hoe effectief ze zijn.' Kunt u hiervan een goed voorbeeld geven? Veenstra: 'Ja, KiVa is een schoolbreed en preventief programma gericht op het versterken van de sociale veiligheid op de hele basisschool en het tegengaan van pestgedrag bij leerlingen van 4-12 jaar. Dat programma heeft de allergeenste erkenning voor het tegengaan van

Veilige school

Een school is veilig als de psychische, sociale en fysieke veiligheid van leerlingen niet door handelingen van anderen wordt aangetast.

- Psychische veiligheid: aantasting van de geestelijke gezondheid, zoals door het uitoefenen van ongeoorloofde druk, bedreiging en manipulatie.
- Sociale veiligheid: aantasting van de integriteit in het intermenselijk verkeer, bijvoorbeeld door uitschelden, belachelijk maken, achterstelling en discriminatie, vernedering en buitensluiten.
- Fysieke veiligheid: aantasting van de lichamelijke integriteit, door het toebrengen van lichamelijke pijn of letsel, bijvoorbeeld in de vorm van slaan en schoppen.

René Veenstra

pesten. Binnen KiVa ligt de nadruk op de groep als geheel. Met oefeningen kunnen leraren kinderen laten ontdekken dat ze meer met elkaar gemeen hebben dan ze dachten, ook met de kinderen met wie ze geen vrienden zijn.' Kun je met dat programma het percentage gepeste kinderen terugbrengen tot nul? Veenstra: 'Nee, dat is niet realistisch. Er zullen altijd kwetsbare leerlingen bij zijn waar een antipestprogramma niet leidt tot verbetering van hun situatie. Hun situatie kan zelfs verslechteren na een interventie. Die enkeling voelt zich doorgaans namelijk extra vervelend, omdat ze er alleen voor staan. Vroeger konden zulke leerlingen denken: Ik heb pech, ik zit in een nare klas. Nu zijn ze misschien het enige slachtoffer. Dat komt harder aan, omdat ze lotgenoten en daarmee ook vaak potentiële vrienden verliezen.' Hebben kinderen met een verhoogde kwetsbaarheid voor pesten een andere aanpak nodig? Veenstra: 'Ja, recent onderzoek laat zien dat er maatwerk nodig is om het pesten te stoppen voor chronisch gepeste jongeren. Een onderdeel hiervan is dat leraren slachtoffers eerder herkennen en helpen. Daarnaast is er meer aandacht nodig voor de kwetsbare positie van minderheidsgroe-

pen, zoals seksuele minderheden, etnische minderheden en jongeren met een handicap. Een antipestkliniek biedt slachtoffers van pesten mogelijkheden voor specialistische hulp buiten de onderwijssetting.'

Oplossing ligt in de groep

Esmée van der Veer is leerkracht, medecoördinator van KiVa bij openbare IKC het Groene Hart (275 leerlingen) in Zuidwolde. Waarom werkt uw school met KiVa? Van der Veer: 'We zijn twaalf jaar geleden als pilotschool begonnen met KiVa (Fins voor fijne en leuke school), een Nederlandse variant van het Finse antipestprogramma. KiVa ziet pesten als een groepsverschijnsel, focust niet alleen op pesters en slachtoffers, maar gaat ervan uit dat de hele groep een rol speelt bij het pesten. Het is een concrete en doeltreffende manier om leerlingen sociale vaardigheden bij te brengen, hun sociaal emotionele ontwikkeling te stimuleren en leerlingen te leren een positieve bijdrage te leveren aan groepsvorming.' Hoe bespreekt u in uw klas pesten? Van der Veer: 'Aan de hand van thema's als: Wat is een fijne groep? Hoe herken je pesten? Hoe gaat pesten in onze groep?

Esmée van der Veer

Heeft een gepest kind jouw hulp nodig? Wat kan je doen als je wordt gepest? Hoe treden we samen op tegen pesten? Ik gebruik in de lessen de kracht van de groep om er samen een fijne schooltijd van te maken. De KiVa-methode gaat ervan uit dat iedereen in de groep (mede)verantwoordelijk is om problemen te helpen oplossen en in de toekomst te voorkomen.' Wat voor effect heeft de KiVa-aanpak op het gedrag van kinderen? Van der Veer: 'Er is minder pestgedrag in de klas. Kinderen keuren pesten vaker af en komen meer op voor slachtoffers van pesten. Daarnaast heeft het een gunstig effect op het schoolplezier, de schoolmotivatie en de schoolprestaties van leerlingen.'

Vincent Blokker

Antipestprogramma past bij onze kernwaarden

Vincent Blokker is directeur van katholieke basisschool Augustinusschool (245 leerlingen) in Hilversum. Waarom werkt uw school met de Kanjertraining? Blokker: 'De inhoud van de Kanjertraining past goed bij de kernwaarden van onze missie hoe we met onze leerlingen, medewerkers en ouders omgaan: 'samen' en 'zichtbaar'. We werken als schoolteam samen met de ouders aan de ontwikkeling van kinderen en sociale vaardigheden horen daar ook bij. In de Kanjertraining hebben we aandacht voor een fijne klas die we samen vormgeven en het creëren van onderling vertrouwen. We leren de kinderen samen te werken, te vertellen wat ze leuk en minder leuk vinden en samen voor hun belangen op te komen in de leerlingenraad.' **Waarom vinden jullie 'zichtbaarheid' belangrijk?** Blokker: 'We willen dat op onze school leerlingen gezien en gehoord worden. Met hulp van de Kanjertraining werken we ook aan verlegenheid en sociale angst van kinderen.' We leren kinderen naar elkaar om te zien; iedereen hoort erbij. Wat kinderen meemaken kan naar of vervelend zijn en het is belangrijk met elkaar te bespreken hoe hiermee om te gaan.' **Werpt het z'n vruchten af?** Blokker: 'Jazeker, alle kinderen spreken met elkaar de Kanjertaal en weten hoe je bijvoorbeeld een time-out inlast tijdens een conflict. We zien hierdoor ook minder conflicten tijdens het buitenspelen. De afspraak is om te zeggen: stop, hou op met!, zodat de

andere leerling weet waarmee gestopt moet worden. En ga naar een volwassene toe om het te bespreken. Al lukt dat natuurlijk niet altijd.' Wat is de meerwaarde van de aanpak? Blokker: 'Dat collega's dezelfde (Kanjert)taal spreken bij het benaderen van het pesten op school.'

Meidenvenijn

Tamara de Goey-Coolen, pedagoog en specialist Meidenvenijn: 'Als kinderen een nieuwe groep moeten vormen, kan er een toename van pesten ontstaan. Dit is te voorkomen door in de klas preventief te werken aan een positieve groepsdynamiek.' Is er een verschil in het pestgedrag tussen jongens en meisjes? De Goey-Coolen: 'Ja, jongens pesten over het algemeen op een directe en fysieke manier. Het pestgedrag van meisjes hangt samen met hun sociale relaties door te roddelen over het slachtoffer, buiten te sluiten, te isoleren, negeren en afwijzen. Dit ge-

beurt vaak buiten het gezichtsveld van leerkrachten om. Meidenvenijn is niet fijn! is een beproefde methode om pestgedrag onder meisjes te verminderen. De aanpak is gericht op het versterken van de kwaliteiten van meisjes en negatief gedrag om te buigen in positief gedrag. Dat meisjes zich verantwoordelijk voelen voor elkaar en elkaar willen helpen en steunen. De opmaat voor een veilig en prettig sociaal klimaat.'

Tweespalt in de groep

Bas Bouwman, leerkracht groep 8 van OBS De Molenakker (400 leerlingen) in Weert: 'Er was vorig jaar tweespalt bij het begin van het schooljaar in mijn groep. Een groep meisjes negeerde een deel van de andere meisjes en sloot ze buiten. Dit was de aanleiding om, in overleg met de ouders, een specialist Meidenvenijn in te schakelen. Ik was aanwezig bij de lessen van Tamara de Goey-Coolen. Ik kreeg daardoor inzicht hoe de lijntjes liepen in de groep, wat de leerlingen dachten, hoe ze zichzelf zagen staan binnen de groep en dat er altijd meerdere kanten aan een verhaal zitten.' Kun je iets zeggen over de aanpak? Bouwman: 'Ja, er waren vijf bijeenkomsten van anderhalf uur. Alleen in de laatste sessie waren de jongens er ook bij. Er werd gewerkt met het 5G-schema. Dat is een hulpmiddel om een verband te leggen tussen wat je denkt, voelt en doet.'

Tamara de Goey-Coolen

Medezeggenschap

De Wet medezeggenschap op scholen (Wms) verplicht het schoolbestuur de mr jaarlijks informatie te verstrekken over vele onderwerpen (art. Wms). Dit betekent dat de mr beleidsprocessen beter kan volgen, controleren en daarop invloed kan uitoefenen. De mr kan het versterken van de sociale veiligheid en het tegengaan van pestgedrag bij leerlingen in het kader van het schoolveiligheidsbeleid op de agenda (laten) zetten en hierover afspraken maken met de schoolleiding en het schoolbestuur (art. 6 lid 2 Wms). De mr heeft een instemmingsbevoegdheid bij de vaststelling of wijziging van het schoolplan en het leerplan (art. 10 lid 1, onder b Wms), het veiligheids-, gezondheids- en welzijnsbeleid (art. 10 lid 1, onder e Wms) en de voor de school geldende klachtenregeling (art. 10 lid 1, onder g Wms).

Bas Bouwman

De vijf G's zijn Gebeurtenis, Gedachten, Gevoel, Gedrag en Gevolg. De leerlingen werden zich aan de hand van het schema bewust van hun gedachten, met bijbehorende gevoelens en gedragingen. Kun je een voorbeeld geven? Bouwman: 'Een meisje beschreef een vervelende gebeurtenis: een medeleerlinge draaide op het schoolplein haar rug naar d'r toe toen ze aan kwam lopen. Haar gedachte was: dat meisje heeft een hekel aan mij. Haar gevoel zei haar dat ze werd afgewezen. En ze verselde wat voor effect dat had op haar gedrag en de relatie met de andere meisjes. Vervolgens werden er toneelstukken gespeeld om te leren gevoelens te herkennen, gevoelens opzij te zetten en gedragingen te veranderen.' Had de aanpak effect op de groep? Bouwman: 'Jazeker, het programma heeft openheid gecreëerd in de groep en er was minder achterbaks gedoe.'

Antipestkliniek

Marijke Keur is directeur van de eerste Nederlandse antipestkliniek Grutz (Fries

Marijke Keur

voor trots) in Leeuwarden: 'Ik ben blij dat René Veenstra positief staat tegenover onze antipestkliniek. Hier kunnen kinderen en jongeren herstellen van onder andere hun trauma's, daarom hebben we het een kliniek genoemd. Hoe diep of hoe erg die trauma's precies zijn verschilt per persoon. Sommige kinderen zijn maar één of twee keer gepest maar hebben er nog steeds last van. Ik werk al 15 jaar met gepeste kinderen en zie van alles voorbijkomen: kinderen die niet meer naar school willen, pubers van 16 die de kantine niet meer in durven, of het schoolplein mijden. Mensen kunnen er tot ver in hun latere leven van alles aan over houden: depressies, angststoornissen, eenzaamheid, verslavingen, PTSS.' Wat is het doel van jullie aanpak? Keur: 'Ons doel is het herstellen van zelfvertrouwen en het weghalen van die vervelende gevoelens en gedachten. We bieden zowel individuele- als groepstherapieën aan, waarbij we ook de opvoeders en het systeem er omheen betrekken, zoals school en familie. We hebben aandacht voor stressregulatie (mindfulness, yoga) en het verhogen van de weerbaarheid (boksen). Ook bieden we behandeling aan voor kinderen en hun ouders die zelf pesten, vanuit de overtuiging dat niemand als pester geboren wordt. Een bijzonder aspect van de kliniek is de toekomstgerichte exposuretherapie met behulp van virtual-reality-technologie. Bij deze therapie haal je de traumatische ervaringen in gedachten weer naar boven. Tijdens de behandeling ga je de confrontatie met je angsten aan om deze te overwinnen. Hiermee verwerk je ze en krijgt het een plek in je leven.' Hoe gaat de verwijzing naar Grutz en wat zijn de kosten? Keur: 'De huisarts, het gebiedsteam, of de GGD verwijst een kind/jeugdige naar ons door. De Regeling specialistische Jeugdwet vergoedt de aanpak, maar dit is wel afhankelijk van de gemeente waar je woont.'

INFO

MEER INFORMATIE

René Veenstra & Gijs Huitsing (2024). Sociale ontwikkeling en groepsprocessen in de klas. In: J. Demanet, M. Van Houtte, & M. Vermeulen (red.), *Sociologen over onderwijs: Inzichten, praktijken en kritieken, herziene druk* (pp. 363-379). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Tim Fierant, *De gevolgen van pesten*, Leeuwarder Courant, 23 september 2024.

Miluska van Rompu, 'Waarom is de ene jongere weerbaarder dan de andere? En hoe vergroot je de weerbaarheid?', De Volkskrant, 23 augustus 2024.

Tessa Kaufman (2020). *Toward tailored interventions: explaining, assessing, and preventing persistent victimization of bullying*. University of Groningen.

Ron Scholte e.a. (2019). *Leerkrachten en pesten: waarneming en de rol van de eigen ervaringen. Een overzicht van de bestaande wetenschappelijke literatuur over de waarneming van pesten van leerkrachten en de rol van eigen pestervaringen*. Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk.

Bram Orobio de Castro e.a. (2018). *Wat werkt tegen pesten? Effectiviteit van kansrijke programma's tegen pesten in de Nederlandse onderwijspraktijk*. Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

Frederik Smit (2017). *De nieuwe medezeggenschap*. Amsterdam: SWP.

OVER DE AUTEUR

Dr. Frederik Smit is onderzoeker en adviseur onderwijs. (frederiksmit.net)